Səfərova Ülkər Asim qızı,
Bakı Dövlət Universitetinin Cinayət hüququ və kriminologiya kafedrasının doktorantı
E-mail: ulkarsafarova96@gmail.com

UOT 343.3
DOI: https://doi.org/10.30546/2218-9130.060.2026.0167

CİNAYƏT HÜQUQUNDA XULİQANLIĞIN OBYEKTİV CƏHƏTİ: NƏZƏRİ VƏ HÜQUQİ ƏSASLAR

Açar sözlər: *xuliqanlıq, obyektiv cəhət, cinayət tərkibi, cinayət hüququ, ictimai qayda, cinayət kvalifikasiyası, ictimai təhlükəli əməl.*

Ключевые слова: *хулиганство, объективный аспект, уголовное право, общественный порядок, уголовная квалификация, социально опасное деяние.*

Keywords: *hooliganism, objective aspect, criminal offense, criminal law, public order, criminal qualification, socially dangerous act.*

Xuliqanlıq cinayətinin obyektiv cəhətinin anlayışı və hüquqi mahiyyəti. Cinayət hüququ nəzəriyyəsində cinayət tərkibi ənənəvi olaraq konkret cinayət əməlini müəyyən edən qanunla müəyyən edilmiş əlamətlərin məcmusudur. Bu əlamətlər dörd elementə bölünür: cinayətin obyekti, obyektiv cəhəti, subyekti və subyektiv tərəfi. Obyektiv cəhət cinayətin real dünyada zahiri ifadəsini nəzərdə tutur. Buraya cinayət törətmiş şəxsin davranışı, belə davranışın törətdiyi nəticələr, əməllə nəticə arasında səbəb-nəticə əlaqəsi, habelə cinayət qanunvericiliyi ilə hüquqi əhəmiyyət kəsb edən digər hallar daxildir [2, s. 47].

Obyektiv cəhətin strukturu cinayətin xarakterindən asılı olaraq dəyişir. Bəzi cinayətlərdə yalnız qadağan edilmiş əməlin törədilməsi cinayəti tamamlayır. Bunlara adətən formal cinayətlər deyilir. Digər cinayətlərdə zərərli nəticənin baş verməsi əsas elementi təşkil edir. Belə cinayətlər maddi tərkibli cinayətlər kimi tövsif edilir [5, s. 112].

Xuliqanlığın obyektiv cəhəti təkcə təcrid olunmuş hərəkətlərin toplusu kimi deyil, həm də ictimai asayiş üçün əsaslı təhlükə nümayiş etdirən hüquqi əhəmiyyətli xarici hallar sistemi kimi başa düşülməlidir.

Xuliqanlıq cinayətinin tərkib elementlərindən biri olan obyektiv cəhət cinayət məsuliyyətinin faktiki əsası kimi çıxış edir. Ümumiyyətlə hüquq ədəbiyyatında cinayətin obyektiv cəhəti dedikdə törədilmiş ictimai təhlükəli əməlin (hərəkət və ya hərəkətsizlik) zahiri cəhəti başa düşülür. O, cinayət törətmiş şəxsin davranışı ilə qorunan ictimai maraq arasında əlaqə qurur, cinayət məsuliyyətinin yalnız obyektiv təhlükəli davranış mövcud olduqda tətbiq edilməsini təmin edir [3, s. 64].

Obyektiv cəhətin elementləri kimi akt, nəticələr və səbəb əlaqəsi. Cinayət əməli hər bir cinayətin obyektiv cəhətinin başlanğıc nöqtəsini təmsil edir. Cinayət hüququ ənənəvi olaraq iki davranış formasını tanıyır: hərəkət və hərəkətsizlik. Hərəkət cinayət törətmiş şəxsin aktiv davranışını nəzərdə tutsa da, hərəkətsizlik qanunla tələb olunan vəzifənin yerinə yetirilməməsinə aiddir [15, s. 18].

Xuliqanlıq cinayəti, bir qayda olaraq, aktiv davranışla xarakterizə olunur. Cinayət törədən şəxs ictimai asayişi pozan və sosial normalara etinasızlığı aşkar edən konkret hərəkətlərlə ictimai təhlükəli davranış nümayiş etdirir. Nümunələrə ictimai yerlərdə aqressiv davranış, zorakılıq hərəkətləri, təhdidlər, əmlakın məhv edilməsi və ya nümayiş xarakterli iğtişaşların digər formaları daxildir.

Xuliqanlığa münasibətdə əməl xüsusi ictimai məna daşımalıdır. Hər aqressiv və ya digər hərəkət xuliqanlıq təşkil etmir. Davranış ictimai asayişlə əlaqəni nümayiş etdirməli, ona qarşı açıqca hörmətsizlik yaxud etinasızlığı əks etdirməli və adi şəxsiyyətlərarası fikir ayrılığının hüdudlarını aşmalıdır [7, s. 124].

Obyektiv cəhətin ikinci mühüm elementi nəticələrə aiddir. Cinayət hüququ nəzəriyyəsində nəticələr cinayət əməli nəticəsində qorunan ictimai münasibətlərdə zərərli dəyişikliklər kimi başa düşülür. Cinayətdən asılı olaraq nəticələr fiziki, iqtisadi, sosial və ya psixoloji ola bilər.

Xuliqanlıqda nəticələr spesifik xarakter daşıyır. Hüquq pozuntusu bədən xəsarəti və ya əmlaka ziyan vura bilsə də, əsas nəticə ictimai asayişin pozulmasıdır. Normal sosial qarşılıqlı əlaqənin pozulması, vətəndaşlar arasında qorxu yaradılması və ictimai asayişin pozulması cinayətin vurduğu daha geniş ictimai zərəri ifadə edir [8].

Xuliqanlıqda nəticələrin əhəmiyyəti doktrinal müzakirə mövzusu olmuşdur. Bəzi alimlər iddia edirlər ki, xuliqanlıq ilk növbədə formal cinayət olduğundan, cinayətin başa çatması üçün nəticələr məcburi deyil. Digərləri, ictimai asayişin faktiki pozulmasının, davranışın sosial təhlükəsini müəyyən etmək üçün zəruri olduğunu vurğulayır.

Balanslaşdırılmış yanaşma göstərir ki, maddi nəticələr həmişə tələb olunmasa da, davranış obyektiv olaraq ictimai asayişə təsir edən əsaslı pozuntu yaratmalıdır. Buna görə də, nəticə anlayışı hətta cinayət maddi cinayət kimi qurulmadıqda belə aktual olaraq qalır [9, s. 62].

Səbəb əlaqəsi Obyektiv cəhətin digər mühüm komponentini təmsil edir. Səbəb əlaqəsi cinayət törətmiş şəxsin davranışının müvafiq sosial zərərin olub-olmamasını müəyyən edir. Xəsarət və ya əmlaka dəyən ziyan kimi fiziki nəticələrlə bağlı cinayətlərdə səbəb əlaqəsini müəyyən etmək nisbətən asan olur. Bununla belə, ictimai qayda pozuntularında səbəb əlaqəsi daha mürəkkəb sosial qiymətləndirməni ehtiva edə bilər.

Xuliqanlıq işlərində cinayətkarın davranışı ilə ictimai asayişin pozulması arasında səbəb-nəticə əlaqəsi mövcuddur. Məhkəmə təqsirləndirilən şəxsin davranışının konkret şəraitdə müşahidə olunan sosial pozğunluğa səbəb olub-olmadığını müəyyən etməlidir [11, s. 134].

Məsələn, izdihamlı ictimai yerdə təhdidlərlə müşayiət olunan aqressiv davranış birbaşa vətəndaşlar arasında qorxu və iğtişaşlara səbəb ola bilər. Beləliklə, cinayətkarın hərəkətləri ictimai asayişin pozulması ilə aydın səbəb-nəticə əlaqəsinə malikdir.

Cinayətin törədilmə üsulu, yeri və şəraiti də obyektiv cəhətin qiymətləndirilməsinə təsir göstərir. Eyni fiziki hərəkət baş verdiyi mühitdən asılı olaraq müxtəlif hüquqi əhəmiyyətə malik ola bilər. Şəxsi olaraq törədilən əməl şəxsi münaqişəni ifadə edə bilər, ictimai yerdə açıq şəkildə edilən eyni əməl isə cəmiyyətə etinasızlığı nümayiş etdirə bilər [10, s. 18].

Bu kontekstli qiymətləndirmə ona görə vacibdir ki, xuliqanlıq təkcə əməlin fiziki xüsusiyyətləri ilə müəyyən edilmir. Onun cinayət əhəmiyyəti davranış və sosial mühit arasındakı əlaqədən asılıdır.

Nəticə etibarilə, xuliqanlığın obyektiv cəhəti ictimai asayiş üçün təhlükə törədən davranışın, nəticələrin və halların məcmusunu təmsil edir. Bu elementlərin düzgün təfsiri həm əsassız kriminallaşmanın qarşısını alır, həm də sosial ma-

raqların kifayət qədər müdafiə olunmamasını təmin edir [17, s. 88].

Xuliqanlığın obyektiv elementlərinin müəyyən edilməsinin nəzəri problemləri. Xuliqanlığın cinayət hüququ anlayışı kimi uzun tarixə malik olmasına baxmayaraq, onun obyektiv elementlərinin müəyyən edilməsi nəzəri və praktiki çətinliklərlə üzləşməkdə davam edir. Bu çətinliklər, əsasən, cinayəti təsvir etmək üçün istifadə edilən bəzi hüquqi kateqoriyaların qiymətləndirici xarakterindən irəli gəlir [4, s. 98].

İctimai asayiş, kobud pozuntu və cəmiyyətə açıq-aşkar hörmətsizlik anlayışları sırf texniki hüquqi terminlər deyil. Onlar sosial kontekst, məhkəmə qiymətləndirməsi və doktrinal anlayış əsasında şərh tələb edir. Bu cür çeviklik cinayət qanunvericiliyinə təhlükəli davranışın müxtəlif formalarını həll etməyə imkan versə də, qiymətləndirici anlayışlara həddən artıq etibar etmək qeyri-müəyyənlik yarada bilər.

Əsas nəzəri problemlərdən biri xuliqanlıq və adi qayda pozuntusu arasındakı sərhədin müəyyənləşdirilməsi ilə bağlıdır. Hər bir sosial qayda pozuntusuna cinayət kimi baxılmamalıdır. Cinayət hüququ dövlət müdaxiləsinin ən ağır formasını təmsil edir və buna görə də qorunan ictimai münasibətlərə əhəmiyyətli zərər vuran və ya əhəmiyyətli təhlükə yaradan davranışlar üçün qorunmalıdır [11, s. 165].

İctimai asayişin kobud şəkildə pozulması tələbi cinayətkar xuliqanlığı xırda iğtişaşlardan ayıran əsas meyar kimi çıxış edir. Lakin bu tələbin təfsiri hər bir işin vəziyyətindən asılı olaraq fərqli ola bilər.

Hüquqşünas alimlər ictimai asayişin ciddiliyini müəyyən etmək üçün müxtəlif yanaşmalar təklif ediblər. Bəziləri təsirə məruz qalan şəxslərin sayı, narahatlığın müddəti və ya zərərin həcmi kimi kəmiyyət amillərini vurğulayır. Digərləri davranış tərzi, cinayətkarın davranışı və əməlin sosial mənası da daxil olmaqla keyfiyyət xüsusiyyətlərinə diqqət yetirirlər [14, s. 96].

Hərtərəfli yanaşma ən məqsədəuyğun görünür, çünki xuliqanlığın ciddiliyini tək bir faktorla müəyyən etmək mümkün deyil. Məsələn, silahla törədilən qısa, lakin son dərəcə aqressiv hərəkət, daha az zərərli davranışla daha uzun sürən narahatlıqdan daha böyük ictimai təhlükə yarada bilər.

Digər mühüm nəzəri məsələ cəmiyyətə açıq-aşkar hörmətsizlik anlayışı ilə bağlıdır. Bu element ənənəvi olaraq cinayətkarın sosial normalara münasibəti ilə əlaqələndirilir. Lakin daxili münasibətləri birbaşa müşahidə etmək mümkün olmadığı üçün cinayət qanunvericiliyi belə hörmətsizliyin obyektiv təzahürlərini müəyyən etməlidir [14, s. 108].

Hörmətsizliyin obyektiv göstəricilərinə səbəbsiz təcavüz, ictimai fəaliyyətin qəsdən pozulması, vətəndaşların alçaldılması, ictimai yerlərdə əmlakın dağıdılması və ya qeyri-ictimai davranışın digər nümayişedici formaları aid edilə bilər [18, s. 188].

Problem əsl sosial hörmətsizliyi şəxsi motivlərdən irəli gələn münaqişələrdən ayırmaqdadır. Şəxsi fikir ayrılığı, hətta zorakılıqla müşayiət olunsa belə, mütləq xuliqanlıq təşkil etmir. Cinayət bütövlükdə cəmiyyətə etinasızlığı nümayiş etdirən əlavə sosial ölçü tələb edir.

Digər nəzəri çətinlik nəticələrin rolu ilə bağlıdır. Bəzi cinayət hüququ alimləri iddia edirlər ki, xuliqanlıq ilk növbədə formal cinayətdir, çünki o, qadağan olunmuş davranışın törədilməsi ilə tamamlanır. Digərləri vurğulayırlar ki, ictimai asayişin faktiki pozulması zəruridir, çünki belə pozulmadan əməlin sosial təhlükəsi qeyri-müəyyən qalır.

Bu mübahisə cinayət hüququnda daha geniş bir məsələni əks etdirir: cinayət məsuliyyəti ilk növbədə cinayətkarın davranışına və ya bu davranışın yaratdığı sosial nəticələrə diqqət yetirməlidir [16, s. 128].

Müasir cinayət hüququ getdikcə balanslaşdırılmış yanaşmanı dəstəkləyir. Davranış, mahiyyət

etibarı ilə ciddi təhlükə yaratdıqda kifayət edə bilər, lakin sosial nəticələr təhlükənin dərəcəsini qiymətləndirmək və iş üçün əhəmiyyət kəsb edən halların müəyyən edilməsi üçün vacib olaraq qalır.

Səbəb əlaqəsi məsələsi ictimai qayda pozuntularında da xüsusi problemlər yaradır. Hərəkət və nəticə arasında səbəbli əlaqənin çox vaxt birbaşa olduğu fiziki zərərlə bağlı cinayətlərdən fərqli olaraq, ictimai qayda pozuntuları daha geniş sosial nəticələrə səbəb olur. Məhkəmələr cinayətkarın davranışının obyektiv olaraq cəmiyyətdə narahatlıq, qorxu və ya etibarsızlığa səbəb olub-olmamasını qiymətləndirməlidir [13, s. 202].

Nəzəri problemlər də texnoloji və sosial dəyişikliklərlə bağlıdır. İctimai iğtişaşların müasir formaları təkcə fiziki məkanlarda deyil, həm də rəqəmsal platformalar vasitəsilə baş verə bilər. Bu inkişaf ictimai asayişin ənənəvi anlayışı və xuliqanlıq kimi cinayətlərin obyektiv sərhədləri ilə bağlı yeni suallar doğurur.

Ona görə də xuliqanlığın obyektiv elementlərinin şərhi davamlı doktrina inkişafı tələb edir. Qanun cinayət məsuliyyətinin həddindən artıq genişlənməsinə yol verməməklə yanaşı, ictimai asayişi qorumağa qadir olmalıdır [16, s. 165].

Nəticə. Xuliqanlığın obyektiv cəhəti ictimai asayiş əleyhinə hüquqpozmalarla bağlı cinayət-hüquqi tənzimləmənin ən mühüm və mürəkkəb elementlərindən birini təşkil edir. Bu məqalədə aparılan təhlil göstərir ki, xuliqanlığı sadəcə olaraq ayrı-ayrı hüquqazidd hərəkətlərin məcmusu kimi başa düşmək olmaz. Onun hüquqi mahiyyəti cinayət törətmiş şəxsin xarici davranışı ilə cinayət qanunu ilə qorunan ictimai münasibətlər arasındakı əlaqə ilə müəyyən edilir.

Xuliqanlığın obyektiv xüsusiyyətləri cinayətin mürəkkəb quruluşa malik olduğunu göstərir. Zorakılıq, hədə-qorxu, əmlakın məhv edilməsi və digər hərəkətlər özlüyündə xuliqanlığın yaranması üçün kifayət etmir. Onların hüquqi əhəmiyyəti onların baş verdiyi kontekstdən və ictimai asayişin daha geniş şəkildə pozulması ilə əlaqəsindən asılıdır.

Bu tədqiqatın ən mühüm nəticələrindən biri odur ki, xuliqanlığın qiymətləndirilməsi obyektiv halların kompleks təhlilini tələb edir. Hərəkətin yeri, törədilmə üsulu, başqa şəxslərin olması, ictimai təhlükəlilik və ictimai təhlükəli nəticələri birlikdə nəzərə alınmalıdır. Fərdi hərəkətlərin təcrid olunmuş şəkildə yoxlanılması yanlış hüquqi tövsifə səbəb ola bilər.

Nəzəri təhlil onu da müəyyən etmişdir ki, xuliqanlıqla bağlı əsas çətinliklərdən biri ictimai asayişin pozulması və cəmiyyətə hörmətsizlik kimi qiymətləndirici anlayışların şərhidir. Bu anlayışlar zəruri çevikliyi təmin edir, lakin obyektiv meyarlar olmadan tətbiq edildikdə qeyri-müəyyənlik yarada bilər.

Xuliqanlığın obyektiv cəhəti davamlı nəzəri və praktiki inkişaf tələb edən dinamik hüquqi konsepsiya olaraq qalır. Cinayət qanunvericiliyində gələcək təkmilləşdirmələr obyektiv elementlərin şərhində aydınlığın artırılmasına, məhkəmə ardıcıllığının gücləndirilməsinə, ictimai asayişin qorunması ilə fərdi azadlıqlar arasında müvafiq balansın təmin edilməsinə yönəldilməlidir.

Yekun olaraq qeyd edək ki, xuliqanlığın obyektiv cəhəti cinayət tərkibinin sadəcə olaraq texniki elementi deyil. O, cinayət hüququnun fərdi davranış və kollektiv sosial maraqlar arasındakı əlaqəni qiymətləndirdiyi hüquqi mexanizmi təmsil edir. Bu konsepsiyanın düzgün başa düşülməsi və tətbiqi ictimai asayişin səmərəli qorunması, qanunçuluq və ədalət prinsiplərinin həyata keçirilməsi üçün vacibdir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısı:

1. Ələkbərov, R. Azərbaycan Respublikasının cinayət hüququ. Ümumi hissə. – Bakı: Qanun nəşriyyatı, – 2018.

2. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi // Azərbaycan Respublikasının 1999-cu il 30 dekabr tarixli 787-IQ nömrəli Qanunu ilə təsdiq edilmişdir (21 aprel 2026-cı il tarixdə olan dəyişikliklər). – Bakı: Qanun, – 2026. – 512 s.
3. Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin kommentariyası / F. Y. Səməndərov, S. X. Aslanov, M. N. Bayramova [et al.]; elmi red. F. Y. Səməndərov. I hissə: CM-in 1-189-1-ci maddələrinin şərhi. Yenidən işlənmiş təkrar nəşr. – Bakı: Hüquq Yayın Evi, 2023. – 788 s.
4. Tağıyev, N.İ. Azərbaycan cinayət hüququnda ictimai qayda əleyhinə cinayətlər. – Bakı: Adiloğlu, – 2017. – 160 s.
5. Qurbanov, F.M. İctimai təhlükəsizlik və ictimai qayda əleyhinə cinayətlər. – Bakı: Elm, – 2015. – 192 s.
6. Dönmezer, S., Erman, S. Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku. – İstanbul: Beta Yayınları, – 2022. – 451 s.
7. Türk Ceza Kanunu (5237 sayılı Kanun). Ankara: Resmî Yayın, güncel metin.
8. Dubber, M.D., Hörnle, T. Criminal Law: A Comparative Approach. – Oxford: Oxford University Press, – 2019.
9. Fletcher, G.P. Basic Concepts of Criminal Law. – Oxford: Oxford University Press, – 1998.
10. Hall, J. General Principles of Criminal Law. – Indianapolis: Bobbs-Merrill, – 1960.
11. Hart, H.L.A. Punishment and Responsibility: Essays in the Philosophy of Law. Oxford: Oxford University Press, 2008.
12. Herring, J. Criminal Law: Text, Cases, and Materials. Oxford: Oxford University Press, – 2023.
13. LaFave, W.R. Substantive Criminal Law. St. Paul: West Academic Publishing, – 2023.
14. Naumov, A.V. Russian Criminal Law. General and Special Parts. – Moscow: Norma, – 2021.
15. Ormerod, D., Laird, K. Smith, Hogan and Ormerod's Criminal Law. – Oxford: Oxford University Press, – 2024.
16. Packer, H.L. The Limits of the Criminal Sanction. – Stanford: Stanford University Press, – 1968.
17. Rarog, A.I. Criminal Law of Russia. Special Part. – Moscow: Prospect, – 2022.

Сафарова Улькер Асим гызы,
докторант кафедры уголовного права и криминологии
Бакинского государственного университета

ОБЪЕКТИВНАЯ СТОРОНА ХУЛИГАНСТВА В УГОЛОВНОМ ПРАВЕ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ

РЕЗЮМЕ

В данной статье рассматриваются теоретические и правовые основы объективного аспекта хулиганства. Анализируется концепция объективного аспекта, её структурные элементы, роль общественного порядка как защищаемого общественного интереса, важность объективных критериев в квалификации хулиганского поведения. Особое внимание уделяется взаимосвязи внешних проявлений преступления и принципов законности и правовой определенности.

Safarova Ulkar Asim,
Doctoral student, Department of "Criminal law and criminology", Baku State University

THE OBJECTIVE ELEMENT OF HOOLIGANISM IN CRIMINAL LAW: THEORETICAL AND LEGAL FOUNDATIONS

SUMMARY

This article examines the theoretical and legal foundations of the objective side of hooliganism. The study analyzes the concept of Objective activity, its structural elements, the role of public order as a protected social interest, and the neutralization of objective criteria in the qualification of hooligan behavior. Special attention is paid to legal definitions related to the external and legal principles of crime.

Redaksiyaya daxilolma tarixi: 14.06.2026
Təkrar işlənməyə göndərilmə tarixi: 26.06.2026
Çapa qəbul olunma tarixi: 29.06.2026